

УДК: 53(07):373.331.548

ПРОФОРІЄНТАЦІЙНА РОБОТА У ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ ЯК МЕТОДИЧНА ПРОБЛЕМАГрабчак Дімітрій Вікторович,
Шарко Валентина Дмитрівна,
м.Херсон

У статті обговорюються особливості організації профорієнтаційної роботи вчителем фізики основної школи. Актуальність цієї роботи значно підвищується у зв'язку з переходом школи на профільне навчання, адже учень має зробити свій професійний вибір вже не в старшій школі, як це було раніше, а закінчуючи основну, коли постає проблема вибору профілю навчання, який має бути орієнтований на майбутню професію.

Ключові слова: профорієнтаційна робота, профільна орієнтація.

Перед кожною людиною у житті виникає дуже багато побутових, економічних, політичних, наукових, соціальних запитань, які потрібно вирішувати. Але найбільш складними серед цих запи-

тань є ті, які змушують робити життєвий вибір. Ці питання потребують валеологічного, когнітивного, морального, професійного, життєвого, соціально – економічного, технологічного самовизначення. За результатами дослідження П.Лернера зміст кожного з видів самовизначення можна представити у вигляді таблиці 1.

Не менш важливим за всі інші є професійне самовизначення. Воно не повинно бути спонтанним та неаргументованим. Для цього у школі вчителями, класними керівниками та шкільними психологами здійснюється профорієнтаційна робота. Актуальність цієї роботи значно підвищується у зв'язку з переходом школи на профільне навчання, адже учень має зробити свій професійний вибір вже не в старшій школі, як це було раніше, а закінчуючи основну, коли постає питання визначення у профілю навчання, який має бути орієнтований на майбутню професію.

Таблиця 1
Структура моделі самовизначення старших школярів

Самовизначення	Ознаки самовизначення
Життєве	Особисте і сімейне благополуччя; здоров'я особисте і близьких; прагнення повноцінного життя й долучення до культури; якість життя (достаток, відпочинок, дозвілля); добропорядність і охайність життя; збереження і збільшення матеріальних, духовних і культурних цінностей родини, роду й народу; суспільне й культурне призначення; виховання майбутніх дітей.
Валеологічне	Фізичні можливості й стан здоров'я; психічне здоров'я; генетична спадщина; звички і схильності; знання превентивної медицини.
Когнітивне	Ступінь і якість оволодіння змістом середньої освіти; широта світогляду; коло читання; доступність інформаційних ресурсів; коло спілкування; потреби в додатковій освіті.
Моральне	Практична реалізація життєвих планів; пошук відповіді на запитання: "ким бути?" і "яким бути?"; співвідношення між реальним та ідеальним "Я"; уявлення про себе в минулому, сьогоденні й майбутньому; аномальна емоційно-психологічна симптоматика; акцентуації характеру; відносна стабілізація внутрішнього й зовнішнього життя.
Професійне	Схвальна сфера професійної діяльності; уявлення про світ праці і професій; характер і умови майбутньої трудової діяльності; траєкторії одержання професії і спеціальності; особисті професійно важливі риси; підготовленість до здобутті професійної освіти; досвід продуктивної роботи.
Соціально-економічне	Законослухняність і соціальна безконфліктність; громадська активність; ступінь особистої волі; соціальний статус; тендерні аспекти; домагання щодо оплати праці; зайнятість професійною роботою.
Технологічне	Виконання тонких операцій ручними інструментами; керування машинною технікою; виконання і розуміння креслень, схем, графіків; володіння побутовою і офісною технікою.

Маємо проблему: з одного боку, часу на вибір немає, з іншого боку – цей вибір повинен бути вільним, усвідомленим, самостійним.

Підліток, що опинився під подвійним тиском, найчастіше не здатний знайти адекватний вихід без психологічної допомоги. Це означає, що профорієнтаційна робота повинна бути обов'язковим і значним за часом компонентом навчання учнів у сучасній школі.

Зазначене обумовило вибір теми нашого дослідження: «Організація профорієнтаційної роботи вчителем фізики

основної школи як методична проблема». Мета даної статті полягає у розкритті змісту підготовки вчителя до проведення профорієнтаційної роботи у профільній школі.

До завдань, які необхідно було розв'язати, увійшли:

- вивчення літератури з проблеми дослідження;
- розробка рекомендацій для вчителів щодо реалізації профорієнтаційної роботи у профільній школі з учнями різного віку.

У Положенні про професійну орієнтацію молоді, яка навчається, визначено наступні етапи профорієнтаційної роботи зі

школярами різного віку: початковий (пропедевтичний), пізнавально-пошуковий, базовий та заключний [2]. Оскільки підготовка до профільного навчання відбувається в основній (7-9 класи) школі, а безпосередньо профілізація у старшій (10-11 класи) школі, розглянемо більш детально базовий та заключний етапи профорієнтаційної роботи.

Основним завданням базового етапу профорієнтаційної роботи у школі є вибір профілю навчання, який можна вважати способом організації диференційованого навчання, що передбачає поглиблене і професійно зорієнтоване вивчення циклу споріднених предметів.

Профіль навчання визначається з урахуванням освітніх потреб замовників освіти; кадрових, матеріально-технічних, інформаційних ресурсів школи; соціокультурної і виробничої інфраструктури району, регіону; перспектив здобуття подальшої освіти і життєвих планів учнівської молоді.

Згідно Концепції профільного навчання старшої школи профільне навчання у 10-11 класах має здійснюватись за такими основними напрямками: суспільно-гуманітарний (історичний, правовий, філософський, економічний); філологічний (української філології, іноземної філології, історико-філологічний); художньо-естетичний, природничо-математичний (фізико-математичний, математичний, агрохімічний, фізико-хімічний, фізичний, біолого-хімічний, біолого-фізичний, біолого-географічний, біотехнологічний, хіміко-технологічний, екологічний); технологічний (технологічний, інформаційно-технологічний);

спортивний [3]. Чотири з наведених профілів (фізико-математичний, фізико-хімічний, фізичний, біолого-фізичний) безпосередньо пов'язані з фізикою, а 6 (агрохімічний, біолого-хімічний, біотехнологічний, хіміко-технологічний, екологічний, технологічний) опосередковано. Обрати один із вище перерахованих напрямків учень має протягом трьох років навчання в основній школі (7-9 класи). Щоб вибір учня не був помилковим, педагогічний колектив та психолог школи повинні проводити профільну орієнтацію.

Профільна орієнтація спрямована на надання психолого-педагогічної допомоги учням у прийнятті рішення щодо вибору профілю навчання та створення умов для готовності підлітків до соціального, професійного і культурного самовизначення в цілому (див.табл.2).

У цьому зв'язку вчителі насамперед визначаються із критеріями відбору особливостей особистості, які можуть стати підґрунтям для диференціації учнів за напрямками навчальних профілів. Зокрема це передбачає:

1) наявність психологічних та соціальних особливостей, що є істотними для процесу навчання (пізнавальні здібності інтелекту, креативність, научуваність, нахили, ціннісні та професійні орієнтири тощо);

2) виявлення і врахування (за можливості) психічних та фізіологічних особливостей (швидкість перебігу нервових процесів, сила нервової системи, характеристика сприймання, пам'ять, увага, емоційний та вольовий розвиток тощо);

Таблиця 2
Етапи профорієнтаційної роботи зі школярами різного віку

Назва етапу	Класи	Види діяльності	Мотиваційні зміни
Початковий (пропедевтичний)	1-4	Ознайомлення дітей у процесі навчальної, позакласної та позашкільної роботи з найпоширенішими професіями, виховання позитивного ставлення до різних видів трудової та професійної діяльності, інтересу до пізнання своєї особистості, формування початкових загальношкільних умінь і навичок, здатності до взаємодії з іншими особами в процесі діяльності.	Формується правильне емоційне ставлення до процесу праці, з'являється бажання займатися корисною працею, якісно виконувати доручену справу.
Пізнавально-пошуковий	5-7	Формування ціннісних орієнтацій, мотивації самопізнання, установки на власну активність у професійному самовизначенні та оволодінні професійною діяльністю; систематичне ознайомлення з професіями у навчально-виховному процесі; формування умінь самооцінки, самоаналізу з метою усвідомлення власної професійної спрямованості; консультування щодо вибору профілю подальшої освіти, форм трудової підготовки.	Формуються прогностичні вміння щодо трудової діяльності, можливостей реалізації обраної професії в районі (регіоні). Відбувається виділення професійної мети, професійної мрії (чого хоче досягти, чого може досягти).
Базовий (визначальний)	8-9 (10-11)	Вивчення професійних інтересів і нахилів. Вибір одного з профілів навчання. Визначення наявності рейтингу професій. Рекомендується вибір однієї з п'яти сфер професійної діяльності: людина-природа, людина-техніка, людина-людина, людина-знакова система, людина-художній образ.	Формуються стійкі професійні інтереси, відбувається вибір подальшого шляху навчання в 10-11-х класах. Підсилюється увага до подальших освітніх планів. Школярі отримують інформацію про світ професій, спеціальності, навчальні заклади. З'ясовуються уявлення про перешкоди на шляху до улюбленої професії.
Заключний	10-11	Вивчення планів продовження освіти й вибору подальшої професійної діяльності. Наявність власного рейтингу професій. Допомога у виборі майбутньої професії. Школярі уточнюють відповідність наявних рис професійно важливим рисам обраної професії, стану здоров'я - вимогам обраної професії.	Звертається увага не тільки на психофізіологічні риси школярів, необхідні для оволодіння професією, а й відбувається корекція вибору старшокласників, підлітки отримують допомогу в самооцінці своїх здібностей і нахилів.

3) ступінь поширення певних особливостей особистості (мотивів, потреб, інтересів) для визначення типологічних рис учнів при формуванні класу певного профілю навчання. Наприклад, учнів, що мають здібності стосовно спорту, можна згрупувати у клас спортивного профілю, а от якщо серед них мало учнів, що цікавляться тенісом, групувати у відповідний профіль (тенісний) недоцільно (за винятком спортивних інтернатів). Цей критерій є особливо важливим для музичного, художнього, рухового профілів.

У цьому зв'язку вчителі насамперед визначаються із критеріями відбору особливостей особистості, які можуть стати підґрунтям для диференціації учнів за напрямками навчальних профілів. Зокрема це передбачає:

1) наявність психологічних та соціальних особливостей, що є істотними для процесу навчання (пізнавальні здібності інтелекту, креативність, научуваність, нахили, ціннісні та професійні орієнтири тощо);

2) виявлення і врахування (за можливості) психічних та

фізіологічних особливостей (швидкість перебігу нервових процесів, сила нервової системи, характеристика сприймання, пам'ять, увага, емоційний та вольовий розвиток тощо);

3) ступінь поширення певних особливостей особистості (мотивів, потреб, інтересів) для визначення типологічних рис учнів при формуванні класу певного профілю навчання. Наприклад, учнів, що мають здібності стосовно спорту, можна згрупувати у клас спортивного профілю, а от якщо серед них мало учнів, що цікавляться тенісом, групувати у відповідний профіль (тенісний) недоцільно (за винятком спортивних інтернатів). Цей критерій є особливо важливим для музичного, художнього, рухового профілів.

Підготовка учнів до ситуацій вибору профілю навчання здійснюється в три етапи: пропедевтичний, основний, завершальний [4].

На першому (пропедевтичному) етапі необхідно з'ясувати освітні запити учнів, які закінчують 7-й клас. Цей етап включає: попередню діагностику освітнього запиту учнів з урахуванням думки їхніх батьків, основних мотивів подальшого вибору, інтересів і нахилів. У результаті такої роботи з'являється можливість диференціювати учнів відповідно до їхніх потреб у різних варіантах допрофільної підготовки.

Другий (основний) етап (для восьмикласників) включає: навчання способів вибору профілю навчання; організацію психолого-педагогічної діагностики щодо нахилу до того чи іншого напрямку освітньої діяльності в умовах профільного навчання; виявлення основних проблем у виборі профілю навчання.

Третій (завершальний) етап (для дев'ятикласників) передбачає: виявлення відповідності між можливостями школяра

і вимогами профілю навчання, що обирається; оцінку і самооцінку готовності школяра до ухвалення рішення про вибір профілю навчання в старшій школі; співвіднесення аргументів «за» і «проти» зробленого вибору профілю навчання за участі самого учня, його батьків і вчителів.

Роботу з профільної орієнтації доцільно організувати за кількома напрямками, завдання і зміст яких наведено в поданій таблиці 3.

Після вибору профілю навчання учням доцільно порекомендувати визначити для себе одну із сфер професійної діяльності, яка може бути такою:

- людина – природа (П) – предметом праці є живі організми, рослинний і тваринний світ, біологічні процеси, земля, вода;
- людина – техніка (Т) – предметом праці є машини, апарати й установки, технічні системи, матеріали й енергія;
- людина – людина (Л) – предметом праці є самі люди, групи людей чи колективи;
- людина – знакова система (З) – предметом праці є схеми, цифри, умовні знаки, формули, слова, шифри, коди, таблиці;
- людина – художній образ (Х) – предметом праці є художні образи, їх роль, елементи та особливості, засоби їх побудови [5].

Для вчителя фізики найбільш актуальними є дві перші сфери професійної діяльності, так як вони в найбільшій мірі пов'язані з фізикою.

Анкети для визначення відповідності до певної сфери професійної діяльності можна знайти за такими електронними адресами: http://teacher.at.ua/publ/viznachennja_nakhilu_do_pevnogo_tipu_profesiji/17-1-0-3305, <http://pedagogika.at.ua/publ/3-1-0-6>.

Таблиця 3
Завдання і зміст основних напрямів допрофільної підготовки

Напрямок роботи	Завдання напрямку	Зміст роботи
Інформаційний	Розширення уявлень учнів про навчальний предмет, освітні програми з цього предмета, вимоги до учнів профільних класів.	Створення системи гуртків, курсів за вибором, екскурсійні роботи. Ознайомлення учнів з вимогами освітніх програм з навчального предмета, технологією створення особистого портфоліо навчальних досягнень.
Психологічний	Розширення уявлень про себе, свої здібності та можливості, розвиток уміння співвідносити свої здібності з вимогами до певної професії; розвиток рефлексії.	Психологічне тестування задля визначення здібностей, схильностей, інтересів. Профорієнтаційні проекти (ярмарок професій, аналіз професіограм).
Діяльнісний	Залучення учнів до активної творчої, дослідницької і соціально значущої діяльності. Створення технології вибору і зміни освітньої траєкторії.	Інтелектуальні ігри. Проектна діяльність. Участь у виставках творчих робіт, предметних олімпіадах і турнірах, роботі МАН. Інформування учнів і батьків про можливості й умови вибору індивідуальної освітньої траєкторії. Аналіз життєвих планів учнів. Індивідуальне консультування фахівцями служби зайнятості населення. Аналіз навчальних і творчих досягнень учнів з предмета. Наповнення особистого портфоліо навчальних досягнень та його презентація.

Таку діагностику учні мають змогу пройти в мережі Інтернет за електронною адресою <http://profi.org.ua/cgi-bin/tests/tests21.pl>. На цьому сайті їм буде запропоновано 20 тестових завдань закритої форми. До кожного питання пропонується два варіанти відповідей, з яких учень обирає лише одну. Після проходження тестів на моніторі з'явиться повідомлення про відповідність до певної сфери професійної діяльності особи, що тестувалась.

Вибудувана таким чином профорієнтаційна робота на базовому етапі дає змогу учням зробити свій професійний вибір за дуже короткі строки та не переобтяжує учнів додатковою інформацією, оскільки їм не доводиться ознайомлюватись з усіма професіямими

(понад 300 найбільш поширених), а потрібно зробити правильний вибір лише з невеликої групи професій певної сфери професійної діяльності, що відповідає обраному профілю навчання.

Отже, учень може вирішити своє професійне майбутнє в основній школі, або на заключному етапі профорієнтаційної роботи у старшій школі. Для цього вчителям необхідно зібрати теку професій, що пов'язані з профілем його викладання та поділити їх на групи за сферою професійної діяльності. Наприклад, для фізичного профілю навчання тека розпочинатиметься з наступної таблиці (див. табл.4).

Таблиця 4
Перелік професій фізичного профілю навчання

Сфера професійної діяльності	Професії
Людина – природа (П)	Агроном, еколог, зоотехнік, зооінженер, біофізик, тракторист – механізатор, технік лісогосподарства, інженер лісогосподарства.
Людина – техніка (Т)	Архітектор, автогонщик, автомеханік, автослюсар, водій, диспетчер керування повітряним транспортом, електрик, фахівець з апаратного забезпечення, фрезерувальник, інженер, машиніст крана, машиніст локомотива, метеоролог, оператор ліній електропередач, слюсар, столяр, технік по комп'ютерах, технік – фахівець, технік по проектуванню, технік – товарознавець, технолог харчової промисловості.
Людина – людина (Л)	Вчитель фізики, оптометрист, інструктор парашутного спорту, лікар радіолог, лікар рентгенолог, зубний технік.
Людина – художній образ (Х)	Фотограф, кліпмейкер, кінолог, настроювач піаніно і роялів.

Перелік зазначених професій для вчителя фізики може бути одним з визначальних факторів для реалізації освітнього напрямку його діяльності в основній школі [7, 8] та вибору тематики елективних курсів.

Після таблиці у теці мають бути представлені професіограми вище перерахованих професій.

Таким чином, варто відмітити, що перехід школи на профільне навчання підвищує авторитет профорієнтаційної роботи вчителя у зв'язку з прискореними темпами вибору професійного майбутнього учня у підлітковому віці. Для цього профорієнтаційна

робота починається з молодшого шкільного віку та передбачає такі її етапи: пропедевтичний, пізнавально-пошуковий, базовий, заключний. Робота профільної школи включає базовий етап профорієнтаційної роботи, що має на меті визначити профіль навчання та сферу професійної діяльності учня, та заключний етап, мета якого – визначити професію, що пов'язана з обраним профілем навчання.

Перспективи подальших досліджень пов'язані із визначенням змісту підготовки вчителя до профорієнтаційної роботи з учнями у процесі вивчення фізики.

Література та джерела

1. Методичні матеріали для спеціалістів з профорієнтації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://prof.osvita.org.ua/uk/methods/articles/1.html>> – Загол. з екрану. – Мова укр.
2. Професійна юридична система / Наказ N 159/30/1526 від 02.06.95 про затвердження Положення про професійну орієнтацію молоді, яка навчається. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <<http://zakon.nau.ua/doc/?code=z0198-95>>. – Загол. з екрану. – Мова укр.
3. Відділ освіти Здолбунівської районної державної адміністрації / Нова редакція Концепції профільного навчання у старшій школі. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <http://zdosvita.at.ua/news/nova_redakcija_koncepciji_profilnogo_navchannja_u_starshij_shkoli/2009-09-14-208>. – Загол. з екрану. – Мова укр.
4. Методичні рекомендації упровадження допрофільної підготовки учнів загальноосвітніх навчальних закладів. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <<http://simonischool.at.ua/blog/2008-09-01-13>>. – Загол. з екрану. – Мова укр.
5. Волинський ресурсний центр. Вибір професії та пошук роботи. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <<http://kariera.in.ua/ua/class/>>. – Загол. з екрану. – Мова укр.
6. Класифікатор професій – 2007. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <<http://www.jobs.ua/ukr/classifier/dopolnenie-B/let-190/>>. – Загол. з екрану. – Мова укр.
7. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Особливості навчання учнів природничо-математичних дисциплін у профільній школі» / [Укладач: В.Д.Шарко]. – Херсон : ПП В.С.Вишемирський, 2010. – 124 с.
8. Шарко В.Д. Методологічні засади сучасного уроку : посібник для студентів, керівників шкіл, вчителів, працівників післядипломної освіти / Валентина Дмитрівна Шарко. – Херсон : Видавництво ХНТУ, 2009. – 120 с.

В статті йдеться про особливості профорієнтаційної роботи вчителя фізики основної школи. Актуальність цієї роботи значно підвищується в зв'язку з переходом школи на профільне навчання, оскільки учень повинен зробити свій професійний вибір уже не в старшій школі, як це було раніше, а закінчивши основну, коли виникає проблема визначення профілю навчання, який повинен бути орієнтований на майбутню професію.

Ключові слова: профорієнтаційна робота, профільна орієнтація.

The article deals with the peculiarities of the organization of career guidance physics teacher of secondary school. The relevance of this work is considerably increased due to the transfer school for specialized education, because students must make their choice of profession is no longer in high school, as it was before, and ending with the main, the problem arises when determining the profile of learning, which should be directed to their future profession.

Key words: the career guidance, the orientation profile.